HLUVUKO wa HINA

Buku Ya Mudyondzisi

Chudu B, Macheke M, Mashamba Z, Muvhundi P
na Pikela H

HLUVUKO WA HINA

Tangha 4

Buku Ya Mudyondzisi

ZPH Primary School XiHlengwe Series

Xangani Promotion Association
(Chudu B, Macheke M, Mashamba Z, Muvhundi P naPikela H)

zph PUBLISHERS (PVT) LTD.

Bind

P.O Box GD 510
Greendale
Harare, Zimbabwe

First Published 2010

Xangani Promotion Association

Vahleri: Madlome Steyn Khesani
Mephulangogaja Abel Hele
Pikela Hebert
Zumbo Patrick

Xivumbeko na nkhaviso: Lovemore Chinyanyu
Mathew Chikuse

Mutshila: Watson Mukutirwa

Nkhaviso wa khavhara: Mathew Chikuse

ISBN: **978 0 7974 4195 8**

Origination by: **Buckham Originators**

Printed by: PHOENIX PRINTERS

Leswi nga ndzeni

Kavanyisa | **Pheji**

KAVANYISA 1

Dumisani na Tsan'wisi

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana ya Dumisani na Tsan'wisi va tlhelava hlamusela leswi swi nga ndzimeni leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
c) va hlamusela leswi swi vulaka mavito ya XiChangana kukatsa
d) twisisa matswaleliwe ya munhu.
e) tiva tindlela ta kukuma ni kusaseka ka ku va na xitupa xa matswalwa.
f) tiva swi nga ka xithupa lexi.
g) tiva swikombiso swa xisati ni xinuna.
h) tiva tindhawu tiphulukeliwaka vana ko hambanahambana – makaya ni le swibedlheleni.
i) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
j) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
k) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- makhadi ya vana ya le xibedlhela , mabetsisetifiketi, swithupa.
- swifaniso swa vanhu swi kombaka xisati na xinuna.
- swifaniso swa swibedlhela.

Dyondzo 1

Mudyondzisi u ta ava vana eka mitlawa ya vona va bula hehleni ka munhu. Vana va fanele va komba lomu va tswaleliweke kona, malembe ya vona, xiyimo xa vona ni mayimele wa ndyangu wa vona.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta vutisa vana tihlamuselo ta marhiti matshwa ya nga ka n'wangulano.
- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlayelana n'wangulano wa Dumisani na Tsan'wisi.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena kukomba kutwisisa.

Dyondzo 3

Swivutiso

Vana va ta hlaya kambe n'wangulano wa Dumisani na Tsan'wisi va hi miyele va hlamula swivutiso swa twisiso.

1. Risimati.
2. Xinyori.
3. 1985
4. Gadhla.
5. I tsevu.
6. xikandza
7. tlhanu.
8. xitolo.
9. kambe
10. Munhu a nga na muti u nga kusuhi ni wa n'wina.
11. n'wana wo hetisela kutswaliwa.

Dyondzo 4

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivulavulelo leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivulavulelo ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivulavulelo leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. kuyiva.
2. kutirhela van'wana.
3. kuhleketa.
4. kutsundzuka ngopfu.
5. kupyopyiwa.

Dyondzo 5

- u vula vito la wena
- xivongo xa wena.
- mavito ya vatswali va wena.
- xiyimo xa wena.

- vamakwenu va wena.
- ndhawu leyi u tshamaka eka yona.

Dyondzo 6
Tsala papila eka munghana wa wena loyi u nga hambana na yena khale. Hlamusela xiyimo lexi u nga na xona sweswi, ni swa ndyangu wa n'wina.

Dyondzo 7
Mudyondzisi u ta vutisa vana vun'we na vunyingi bya swilo leswi swi humaka eka yena. Vana va ta vulavo swipano swa vona swa swilo swi nga ka vun'we ni vunyingi. Vana va ta hlamula swivutiso etibukwini ta vona.

1. vahahani
2. mindyelo
3. mipaxa
4. switulu
5. tiyindlu/tindlu
6. mamati/mati
7. mamapa/mapa
8. marhole
9. tibuku
10. mitirho

KAVANYISA 2

Kukula

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana ya kukula va tlhe va hlamusela leswi swi nga ndzimeni leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
c) va hlamusela leswi swi vulaka mavito ya XiChangana kukatsa
d) twisisa swikombiso swa kukula.
e) tiva mitlangu ya vanhwanyana na vafana.
f) tiva swikombiso swa xisati ni xinuna.
g) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
h) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
i) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Swifaniso swi kombaka swikombiso swa vanhu va nga kula.
- swifaniso swa vanhu swi kombaka xisati na xinuna.
- buku ya tangha 4 kavanyisa 2..

Dyondzo 1

Vana va ta nghena ka mitlawa ya vona va bula hehleni ka swikombiso swa kukula eka vanhwanyana ni vafana ni mitlangu leyi va tlangaka loko va kula. Vana va ta b'ikelana leswi va swi kumeke mabulweni ya vona.

Dyondzo 2

Vana va ta hlaya marhiti matshwa ya nga nyikiwa kahle. Vana va ta nyikiwa karhi wa kuhlaya ndzima Kukula va hi voxe. Loko va hi hetile vana va ta nyika mbuyelo wa leswi va swi hlayeke hi marhito ya vona. Mudyondzisi u ta hlawula n'wana un'we a hlayela kilasi yi hi

yingisile. Mudyondzisi u ta pfuna vana hi eka vuhikahati ni eka mipfumawulo ya marhiti.

Dyondzo 3
Vana va ta hlaya kambe ndzimana Kukula va hi miyele va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. A 2. C 3. B 4. D 5. D.

Dyondzo 4
Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku hlamusela swivulavulelo leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivulavulelo ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivulavulelo leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo
1. ku nyikiwa nyimba
2. kutsakela byala.
3. kukala u nga yingisi loko u byeliwa.
4. kuvengana/zondana
5. kuhlevela
6. kubyela mhaka leswi yi nga xi swona.

Dyondzo 5
Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

Dyondzo 6

Vun'we	vunyingi
1. timhala	2. mipfundla.
3. mapapa	4. swinyanyani
5. vulombe	6. makhandzo
7. mavuswa/vuswa	8. mindyangu
9. swiphato	10. titoma

KAVANYISA 3

Munhu wo hlamalisa

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana ya kukula va tlhe va hlamusela leswi swi nga ndzimeni leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
c) va hlamusela leswi swi vulaka mavito ya XiChangana kukatsa
d) twisisa swikombiso swa kukula.
e) tiva mitlangu ya vanhwanyana na vafana.
f) tiva swikombiso swa xisati ni xinuna.
g) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
h) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
i) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Swifaniso swi kombaka swikombiso swa vanhu va nga kula.
- swifaniso swa vanhu swi kombaka xisati na xinuna.
- buku ya tangha 4 kavanyisa 3..

Dyondzo 1

Vana va ta nghena mitlaweni va bula hi mitirho ya vafana na vanhwanyana ya ximanjhemanjhe ni ya ximanguvalawa. Mudyondzisi u ta huma handle ni vana ku ya tlanga mitlangu leyi. Un'wana na un'wana n'wana u fanele a kuma karhi wo tlanga.

Dyondzo 2

Mudyondzisi u ta hlayisa vana marhiti ya nga khumbitsalelwa. Vana va ta hlaya hi kuhuwelela va ka humesa mipfumawulo kahle. Vana va peletela marhiti lawa va nga ma cuvukangi. Mudyondzisi u ta hlawula n'wana a hlayela van'wana va hi yingisile ndzimana ya Munhu wo hlamalisa. Vana ta hlamusela hi marhiti ya vona leswi buliweke endzimeni leyi.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana ya Munhu wo hlamalisa ivi va hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. C	2. D	3. D	4. A
5. A	6. C	7. C	8. B

Dyondzo 4

Vana va ta hlawula marhiti ya tlhanu ya nga ka vun'we ekusuka ndzimeni ni lawa ya kombaka vunyingi.

Dyondzo 5

Vana va ta hlaya xitlhokovetselo hi kucicana van'wana va hi yingisile. Vana va fanele ku xixima vuhikahati ni mipfumawulo ya marhiti. Vana va ta hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. Zimbabwe, Afrika-Dzonga ni Mozambique.
2. Magaza.
3. Xichangana.
4. Mitlango na tisimu
5. a) Zimbabwe
   b) Afrika-Dzonga.
   c) Mozambique
6. a) kuhlonipha.
   b) kutala.

Dyondzo 6

Mudyondzisi u ta hlamusela vana eku vamavizweni xini na kambe a va nyika swikombiso swinyingi. Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika xipano xa vamizweni xi humaka hlokoweni ya yena.

Rhiti	Mavizweni
khula	nwana
matimba	tamu
vusopfa	vufendze
paluxa	hlamusela
sungula	rhanga
ridimba	tshwomola
pfutla	budula
murho	muthotho
kahle	khwatsi

Dyondzo 7

1. kuva na mihleketgo yo tala emhakeni.
2. kukuma xilo hi xitalo.
3. kutsandzeka xikambelweni.
4. kuhleka karhi wo leha u nga wisi.
5. kuhangasa hi kuvulavula.
6. kunwa byala
7. kutlhatlheka.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u ta hlamusela vana swigego hi swikombiso ivi vana va aka swivulwa swa tlhanu swa vona swa swigego. vana va ta tsala tirho tibukwini ta vona.

1. u ni matimba ngopfu.
2. u na marhengwe.
3. wa nyenyela.
4. u feliwe hi sati.
5. u dya ngopfu.

Dyondzo 9

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 4

Papila ya mikhari-ya-hosi

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya papila ya Mikarhi-Ya-Hosi va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka papila leyi.

b) kutiva milawu ya kutsala papila.

c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka papila leyi.

d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

f) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Swifaniso swa evhilopo yi nga na adirese.
- buku ya tangha 4 kavanyisa 4.

Dyondzo 1

Vana a va bule hi ta swifambiso swa mahungo swi kumeka migangeni ya vona.

Dyondzo 2

Mudyondzisi u ta hlawula n'wana a hlayela van'wana papila ya Mikarhi-Ya-Hosi. Vana va ta hlamuselana leswi papila yi bulaka hehleni ka swona. Mudyondzisi u ta hlamusela vana matseleliwe ya papila ya kahle.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe papila ya Mikarhi-Ya-Hosi ivi va hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. B   2. A   3. B   4. D   5. B

Dyondzo 4
Mudyondzisi u ta hlamusela vana mafanapeletwa hi swikombiso vana ivi va vula swipano swa tlhanu swa mafanapeletwa swi humaka tihlokweni ta vona. Vana va ta aka swipano swa swivulwa hi marhiti ya nga nyikwa.

Dyondzo 5
Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

Dyondzo 6
Tihlamulo

A
1. ndlopfu.
2. n'wana.
3. xindżemba.
4. huku.
5. nguluve.

B
1. fihlula.
2. lalela.
3. mahlambabdlopfu.
4. pimavayeni.
5. hlikanhi.

KAVANYISA 5

Kutekana ka Muzamani na Ciyeci

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Kutekana ka Muzamani na Ciyeci va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- buku ya tangha 4 kavanyisa 5.

Dyondzo 1

Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va bula hi ta tindlela ta kutekana mi ti tivaka.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta vutisa vana tihlamuselelo ta marhiti matshwa ya nga ka ndzimana leyi.
- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlayela ndzima ya Muzamani na Ciyeci.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena kukomba kutwisisa.

Dyondzo 3

Hlaya kambe ndzimana yi nga hehla va hi miyele va ta hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. C. 2. B 3. A 4. B 5. D
6. a) mufana wo saseka
   b) nhwanyana wo saseka
7. A
8. a) nhwanyana u rhandziwe
   b) xilo xi endliwa xa ha hisa

Dyondzo 4

Vana va ta tatisa swivulwa swi nga hasi hi marhiti ya vuxaka.

Tihlamulo

1. mukon'wana.
2. tsumi.
3. tsweku.
4. hahani.
5. vingi.
6. muharhiva.

Dyondzo 5

Mudyondzisi u fanele a hlamusela marhitofularha hi swikombiso. Vana va ta vula swipano swimbirhimbirhi swa marhito ya fularhanako. Vana va hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. mufana.
2. jaha.
3. pama.
4. kuyaliwa.
5. vavasati

Dyondzo 6

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

Dyondzo 7

Maecisi

Mudyondzisi u ta hlamusela vana hi swikombiso maecisi ni matirhele ya wona ka swivulwa. Vana va ta aka swivulwa swa vona swa maecisi tlhanutlhanu. Vana va ta hlamula swivutiso.

A.

1. pho-o.
2. fetse-fetse.
3. dlomu.
4. dzu-dzu-dzu.
5. swoleswole.
6. ga-a.

B.

1. mbhisani.
2. tumbeta.
3. luka.
4. langile.
5. doki.

KAVANYISA 6

Pfuxeto 1

Swikongomelo

Eku ku:

a) vona ku vana va twisisile swidyondzo va nga dyondza swi nga njhani?
b) lungisela swi nga enela eka xikambelo xa tangha 7.
c) pima vutiyimeleli bya n'wana eswikambelweni.

Tihlamulo

A.

1. B 2. A 3. C 4. B
5. a) kuswiyela ni tshivela ndzilo
   b) kuswiyela no kha mati
   c) kurhisa tihomu

B.

a) n'wana b) b'ava
c) manana d) xikolo
e) xigqoko f) mudyondzisi

C.

1. fihlula 2. lalela
3. mahlambandlopfu 4. pimavayeni
5. hlikanhi

KAVANYISA 7

Ta mindyangu

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Ta mindyangu va ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhe va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- buku ya tangha 4 kavanyisa 7.

Dyondzo 1

Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va bula hi ta vanhu va kumeka mindyangwini ya ka vona ni ku hlamusela vuxaka byi kumekaka ndyangwini.

Dyondzo 2

Vana a va bule hi ta swibya swa le ndlwini ya byetlelo ni kuhlamusela mitirho ya swona. Va ta bula nakambe hehleni ka swibya swa le xitangeni ni kuhlamusela mitirho ya swona.

Dyondzo 3

Mudyondzisi u ta tsala marhiti ya nga hasi ka khumbitsalelwa vana va ya hlaya kahle ka va humesa mipfumawulo ya marhiti kahle. Vana va ta hlamusela kambe leswi swi vulaka marhiti lawa.

Dyondzo 4

Hlaya ndzimana yi nga hasi hi vukheta u ta hlamula swivutiso swi landzelaka.

Tihlamulo

1. B	2. C	3. A	4. C	5. B
6. C	7. A	8. C	9. A	10. B

Dyondzo 5

Mudyondzisi u ta tsala marhiti ya nga nyikiwa ehasi vana va ya hlaya hi ku huwelela ka va humesa mipfumawulo ya kahle.

B.

Vana va ta aka swivulwa hi marhiti ya nga nyikiwa.

C. Tihlamulo

1. mativula.
2. mhanitsongo.
3. papatsongo.
4. papahulu.
5. xisivarhumbu.
6. kokwana.
7. makwenu.
8. mhanihulu.

Dyondzo 6

Tihlamulo

1. sikirhi.
2. xihlambetwana.
3. masweko.
4. hlambeto.
5. xitheve.
6. paxa na vurha.
7. tsheko.
8. gwiritsitsi.

Dyondzo 7

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 8

Makaya ni le madorobeni

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Makaya ni le madorobeni va ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- buku ya tangha 4 kavanyisa 8

Dyondzo 1

Vana va ta nghena mitlaweni ya vona va vula mitirho ya vatswali matikoxikaya ni le madorobeni.

Dyondzo 2

Mudyondzisi u ta tsala marhiti ya nga nyikiwa bukwini eka khumbitsalwa. Vana va ta hlaya marhiti lawa ha un'we un'we va ka va humesa mipfumawulo ya marhiti kahle. Vana va fanele va kuhlamusela marhiti lawa.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya ndzimana Makaya ni le madorobeni va hi miyele ivi va bula hi leswi va kumeke eku hlayeni. Vana va hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. C. 2. C 3. D 4. D 5. A

Dyondzo 5
Vana va ta avanyisana ku ya ka mitlawa mimbirhi, va nge kutshama ematikoxikaya ka atswa kuhlula kutshama dorobeni ka vona va nge madorobeni ka atswa ka vona. Mudyondzisi u ta pfuna vana hikwavo hi mahungu ya ku ta bula ha wona. N'wana u fanele kuyima mahlweni a hi cuvukile van'wana hayi kucuvuka hasi, a vulavula hi XiChingana xo nambarha.

Dyondzo 6
Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku hlamusela swivulavulelo leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivulavulelo ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivulavulelo leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo
1. kuholovisana.
2. kuvengana.
3. kukala u nga tsakeli kutirha.
4. kutwanana.
5. tatana va muti.

Dyondzo 7
Tihlamulo
1. khamba.
2. ngwendza.
3. mahahlwa.
4. xinyanyu.
5. sulavoya.
6. noni.
7. thungamama.
8. xivuya.
9. jakatsa.
10. katikulobye.

KAVANYISA 9

Tlangu wa xinombela exikolweni xa ka Tlhavele

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Tlango wa xinombela exikolweni xa ka Tlhavele va ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
f) Swo tirhisa.
g) buku ya tangha 4 kavanyisa 9

Dyondzo 1

Vana a va bule hehleni ka swihungaso swi kumekaka emindyangwini ya le makaya ni ya le madorobeni. Va ta hlamusela nakambe matirhele ya swihungaso swi nga nyikiwa ehasi.

Dyondzo 2

Mudyondzisi u ta tsala marhiti ya nga nyikiwa ehasi vana va ya hlaya hi kuhuwelela ka va humesa mipfumawulo ya wona kahle.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya ndzimana yi nga hasi va hi miyele u ta hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. B	2. C	3. D	4. B
5. A	6. B	7. C	8. D.

Dyondzo 4
Mudyondzisi u ta vitanela marhiti ya nga nyikiwa vana ka va tsala tibukwuni ta vona.

Dyondzo 5
Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku hlamusela swivulavulelo leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivulavulelo ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivulavulelo leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo
1. Munhu a yivaka.
2. Vanhu va tele ngopfu swinene.
3. Munhu a kotako kuvulavula.
4. Wa longa ngopfu swakahle.
5. Munhu wo kala.

Dyondzo 6
Mudyondzisi u ta hlamusela vana mahlayele ya XiChangana. Vana va ta hlaya ha voxe kufika ka gidi. Vana va ta hlamula swivutiso.

Tihlamulo
a) makumimbirhi
b) makuminharhu-tlhanu
c) makumitlhanu-tlhanu
d) dzana
e) gidi
f) dzanakhume-madzanambirhi-makumetlhanu

Dyondzo 7
Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 10

Dava la ka Mafemani

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Dava la ka Mafemani va ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) komba kusaseka ka kutirha xikun'we kuhanyeni.
c) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
f) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- buku ya tangha 4 kavanyisa 10

Dyondzo 1

Vana va ta bula hi ta dava. Vana va fanele va komba kusaseka ka dava, maendleliwe ya lona ni tixakaxaka ta madava migangeni ya vona.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta vutisa vana tixakaxaka ta madava va titivaka xik: dava lo phopha mavele, lo rhima ni man'wana.
- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzima ya Dava la ka Mafemani.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena kukomba kutwisisa.

Dyondzo 3
Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

Dyondzo 4
Vana va ta hlaya kambe ndzimana ya Dava la ka Mafemani ivi va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. B	2. A	3. C
4. D	5. A	6. B

Dyondzo 5
Mudyondzisi u ta hlamusela vana mahikahetelo ya marhiti kahle hi XiChangana. Vana va nyikiwa swivulwa swo homboloka ivi ha un'we un'we va swi hikahata kahle eka khumbitsalelwa. Vana va ta hlamula tirho loyi va nyikiweke etibukwini ta vona.

1. Vhilo la mina li kwini?
2. Ndzi tshwomokile mandla hi kutirha ngopfu.
3. Xana hi nga hungusa musi njhani lomu ndlwini?
4. Maphorisa ya lava yini nyamutlha?
5. Mati ya phyile embhiteni hikwawo, nyama yi tshwile.

Dyondzo 6
Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

Dyondzo 7
Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku hlamusela swivulavulelo leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivulavulelo ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivulavulelo leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. kuphahla.
2. ku va na kateko.
3. byala bya va veki va mufi.
4. kufa.
5. kuphahla.
6. kuweliwa hi khombo.

KAVANYISA 11

Ndyangu wa tatana Baloyi

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Ndyangu wa tatana Baloyi ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d). tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- buku ya tangha 4 kavanyisa 11

Dyondzo 1

Vana a va bule va hi ka mitlawa hi ta swivongo swa vona. Va ta vutisana leswi va yilaka swona va hi vambirhimbirhi ka va hlayelana swivongo.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzima ya Ndyangu wa tatana Baloyi.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena kukomba kutwisisa.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana yi nga hehla va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. B	2. D	3. A	4. B
5. C	6. C	7. B	8. A

Dyondzo 4

Vana va ta nghena ka mitlawa ya vanhu vambirhimbirhi va hlaya swivongo.

Dyondzo 5

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku hlamusela swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. C	2. B	3. A	4. B	5. A

Dyondzo 6

Vana va ta tatisa mapeletwana ivi va aka marhito hi wona.

Dyondzo 7

Vana aka swivulwa hi marhito va nga ya aka ka dyondzo 6.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 12

Pfuxeto 2

Swikongomelo

Eku ku:

a) vona ku vana va twisisile swidyondzo va nga dyondza swi nga njhani?
b) lungisela swi nga enela eka xikambelo xa tangha 7.
c) Pima vutiyimeleli bya n'wana eswikambelweni.

A.

1. B	2. A	3. C	4. A
5. C	6. C	7. B	8. D
9. B	10. A	11. B	12. A
13. B	14. C	15. A	16. A
17. D	18. A	19. B	20. D
21. A	22. B	23. C	24. A
25. D	26. A	27. A	28. C
29. A	30. A	31. B	32. B
33. A	34. C	35. B	36. C
37. A	38. C	39. A	40. B.

KAVANYISA 13

Muti

Nongonoko wa swidyondzo

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Muti ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- buku ya tangha 4 kavanyisa 13.

Dyondzo 1

Vana va ta bula hi ta swiyimo swa mimuti ya ka vona-maakeliwe ya tiyindlu, madulu, switlata, swivala na swin'wana.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzima ya Muti.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena kukomba kutwisisa.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana yi nga hehla va hi miyele ivi va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. Gongani.
2. Magezi.
3. kunjhova tihlapfi.
4. vatswali.
5. Khesani.

Dyondzo 4

Tihlamulo

1. nhwanyana.
2. mbhaha.
3. wasati.
4. kuzi/kavi.
5. Mukhalabye.

Dyondzo 5

Tihlamulo

Xisati	Xinuna
manana	tatana
wasati	wanuna
nhwanyana	mufana
mbhaha	kuku
tswele	kuzi

Dyondzo 6

Mudyondzisi u ta vitanela marhito ya nga nyikiwa vana ka va tsala tibukwini ta vona.

Dyondzo 7

Switekatekisana/switsheketelo.

Tihlamulo

1. xigodo.
2. suka wa nuha.
3. n'weti.
4. kuwa wa le ndleleni mahanyisa vanhu.
5. titshutshu.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 14

Nhwanyana

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Nhwanyana ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- buku ya tangha 4 kavanyisa 14.

Dyondzo 1

Vana va ta nghena mitlawa ya vona ivi va longoloxa mitirho ya nhwanyana va yi tivaka.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzima ya Nhwanyana.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena kukomba kutwisisa.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana yi nga hehla va hi miyele va ta hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. nhwanyani.
2. kukha mati, kusonga masangu.
3. li chela swihalaki.
4. vakhegulu.
5. yikho, jomela.

Dyondzo 4

Vana va ta vula mihlovo ya timbhita va hi mitlaweni ni mitirho. Vana va ta dirowa timbhita va tsala lixaka la yona ehasi.

Dyondzo 5

Mudyondzisi u ta vitanela swivulwa vana ka va tsala tibukwini ta vona.

Dyondzo 6

Tihlamulo

1. vanhwanyana.
2. mimiti.
3. makhuwana.
4. xona.
5. timbhita.

Dyondzo 7

Vana a va vuyelelo mabulo ya swikombiso swa kukula swa vafana ni vanhwanyana.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 15

Mufana

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Mufana ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tivà ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- buku ya tangha 4 kavanyisa 15.

Dyondzo 1

Vana a va vuyelelo mitlango ya fana va bula hehleni ka yona-ya khale ni ya manguvalawa.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzima ya Muti.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana ya Mufana va hi miyele va hlamula swivutiso swi landzelaka.

1. jejeje, cuva, dema.

2. cuva.
3. I tlangu wa swihlange wa ku phakatana ka va hlongolana.
4. ticonga.
5. kukhada.

Dyondzo 4

Tihlamulo

1. mukhalabye.
2. nhwanyana.
3. jaha.
4. nuna.
5. boti.

Dyondzo 5

Tihlamulo

vavanuna.
rhibye.
vavasati.
litiho.
tihuku.
mavuswa/vuswa.

Dyondzo 6

Vana va ta tatisa mapeletwana ya nga hasi ivi va aka marhiti hi mapeletwana lawa. Vana va aka swivulwa hi marhiti lawa.

Dyondzo 7

Tihlamulo

1. Tatana va fambile Chiredzi.
2. B'ava Chauke na tatana Muzamani va twanana.
3. Harare i doroba la hombe la Zimbabwe.
4. Wa hombe wa xikolo xa hina ni tatana Mafemana.
5. Homu yi dya byasi.

KAVANYISA 16

Papilo ya hlamulo

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Papilo ya Hlamulo ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhe va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- buku ya tangha 4 kavanyisa 16.

Dyondzo 1

Vana a va bule hi timhango ti endlakako mugangeni ya vona ni le tikweni.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya papila ya Hlamulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana ya papilo ya Hlamulo va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. A
2. C
3. B
4. C
5. A
6. D

Dyondzo 4

Vana va ta avanyisana ku ya ka mitlawa ya vona va bula hi hlokomhaka yi nge kudyondza dorobeni swa atswa kutlula kudyondza makaya . Mudyondzisi u ta pfuna vana hikwavo hi mahungu ya ku ta bula ha wona. N'wana u fanele kuyima mahlweni a hi cuvukile van'wana hayi kucuvuka hasi, a vulavula hi XiChingana xo nambarha.

Dyondzo 5

Mudyondzisi u ta vitanela marhiti ya nga nyikiwa va ka va tsala tibukwini ta vona.

Dyondzo 6

Tihlamulo

1. mavele
2. byasi.
3. phandzu.
4. churini hi musi.
5. mune ni ketani.

Dyondzo 7

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 17

Khomatinwa

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Khomatinwa ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- buku ya tangha 4 kavanyisa 16.

Dyondzo 1

Bulani hehleni ka tidyondzo mi dyondzisiwaka hi vatswali va n'wina ekaya.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana ya Khomatinwa.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va hlaya kambe ndzimana ya Khomatinwa va hi miyele va ta hlamula swivutiso swa twisiso.

1. A 2. C 3. B 4. B 5. C.

Dyondzo 4
Tihlammulo

1. ricece
2. kuzi
3. xiphongo.
4. nuna.
5. lovile.

Dyondzo 5
Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku hlamusela swivulavulelo leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivulavulelo ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivulavulelo leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. timhaka.
2. oma.
3. singita.
4. voya.
5. ndlheve.
6. basa.

Dyondzo 6
Tihlamulo

1. "Tsakanee!" Ku vitana manana.
2. Khazamula hi yena boti wa Sasekani.
3. Xikolo lexi xi sasekile ngopfu.
4. Hi xavile swiambalo swakudya ni swo tirhisa.
5. A hi kheseni Yehovha na Hosi Yesu.

Dyondzo 7
Vana va ta tatisa mavaka ya xitsalwana xi nga nyikiwa.

KAVANYISA 18

Siku la tsako

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Siku la tsako ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- buku ya tangha 4 kavanyisa 18.
- Swifaniso swa vacati.

Dyondzo 1

Vana va nghena mitlaweni va bula hi leswi swi tsakisako vanhu kuhanyeni.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana ya Siku la tsako.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena kukomba.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya ndzimana yi nga hehla va hi miyele va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. B	2. D	3. C	4. A
5. C	6. D	7. A	8. C.

Dyondzo 4

Tihlamulo

1. kuzi	2. kuku	3. kati
4. tswele	5. munhu.	

Dyondzo 5

Tihlamulo

1. Ndzi twile xinyanyani xi ku, "Tswiritswiri!"
2. "Yowee!" U rhilile Solani.
3. "B`oo!" Yi bongile kavi ni hloka hlokweni.
4. U ndzi vutisile le ndzi tshamaka kona.
5. Loko va n'wi ba u lo, "Mananoo!"

Dyondzo 6

1. A ndzi swi lavi swa kudyondza.
2. Mi nga chavi tshumu.
3. Mina a ndza ha swi lavi swa ku dyondza.
4. Wena a hi nga lavi aku u va kona.
5. Va lava ku hi dlayela XiChangana xa hina.
6. Mapholisa va sangulile kuendla tirho wa vona.

Dyondzo 7

1. D	2. A	3. A
4. A	5. B	6. B

Dyondzo 8

1. Vatswali va rhandza vana/vana va rhandza vatswali.
2. Ximanga xi khoma kondlo.
3. Vahloti va chavisa swiharhi.
4. Ligoda li phasa tuva.
5. Tihomu ti nwa mati.
6. Mbyana yi khomile mhuti.

Dyondzo 9

Vana va ta tsala swivongo swa vona tibukwini.

KAVANYISA 19

Ndyangu wa tatana Xigananda

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Ndyangu wa tatana Xigananda ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- buku ya tangha 4 kavanyisa 19.
- Swifaniso swa vacati.

Dyondzo 1

Vana va vuyelela mabulo swa ta mindyangu ya ka vona.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana ya Ndyangu wa tatana Xigananda hi ku huwelela va ka va humesa mipfuwulu.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana yi nga hehla va hi miyele va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. vambirhi.
2. sati wa xiteko.
3. n'wana wa makwavo wa hahani.
4. vakatikuloni.

5. B   6. C   7. B

8. B   9. B

Dyondzo 4

1. malume.   2. lisana.   3. hahani.

4. likotswe.   5. ndzumule.

Dyondzo 5

Mudyondzisi u ta hlayela vana marhiti va ya tsala kahle tibukwini.

Dyondzo 6

Vana va ta aka swivulwa hi marhiti ya nga nyikiwa.

Dyondzo 7

Vana va ta nghena ka mitlawa va endla tlangu wo amba mahungu. Mudyondzisi u ta dyondzisa vana kuamba mahungu kahle hi Xihlengwe.

Dyondzo 8

Vana va tsala n'wangulano wa vanhu vambirhi va ambisanaka mahungu.

KAVANYISA 20

Ha kukombela AIDS

Swikongomelo

Eku vana va ta kot a ku:

a) hlaya ndzimana ya Ha ku kombela AIDS ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 20.
- Swifaniso swa vacati.

Dyondzo 1

Vana a va nghene ka mitlawa ya vona va bula hi ta xivavo xa Xihesi (AIDS)-makumeliwe ya xona, matshunguleliwe ya xona ni mahlayiselo ya vavabyi va AIDS.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana ya Ha ku kombela AIDS hi ku huwelela va ka va humesa mipfuwulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya nakambe ndzimana Ha ku kombela AIDS hi ku huwelela ivi va hlamula swivutiso swa twisiso.

1. A 2. D 3. A 4. C 5. C

Dyondzo 4

Vun'we	Vunyingi
1. munhu	vanhu
2. xitulu.	switulu
3. buku	tibuku
4. muti	miti
5. wena	hina
6. mati	mamati/mati
7. mbhuti.	timbhuti
8. yindlu	tiyindlu
9. vulombe	vulombe
10. mudyondzisi	vadyondzisi

Dyondzo 5

Tivolirhimi

Marhitofularha

Marhito	Rhitofularha
manana	b'ava
kuzi	tswela
xitsongo	xikulu
titimela	hisa
mina	hina
hleka	kwata
yima	tshama
xisiwana	xinoti/mufumi
wasati	wanuna

Dyondzo 6

Tihlamulo

1. Phyuu choyoyo!
2. U ya kwihi?
3. U hlaya yini?
4. Danisani u fambile na Titswalo ku ya dya vuswa.
5. Titswalo wa tirha.

Dyondzo 7

Tihlamulo

Xiharhi	Xakudya
1. ximanga	kondlo.
2. mbhuti	matluka/byasi
3. nghala	nyama
4. ndlopfu	byasi/matluka/tinghoti
5. nhutlwa	matluka
6. ngwenya	nyama
7. kondlo	mavele/xifake/timanga
8. munhu	vuswa/nyama/mirhoho
9. homu	byasi
10. mhuti	byasi/matluka.

Dyondzo 8

1. kolo.
2. hlota.
3. timondzo
4. ndzeni.
5. ndlopfu.

KAVANYISA 21

Emarhumbini ya Great Zimbabwe

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Emarhumbini ya Great Zimbabwe ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 21.
- Xifaniso xa marhumbi ya Great Zimbabwe.

Dyondzo 1

Vana va hi mitlaweni ya vona va ta bula hi ta swifaniso swa swifambiso swi nga nyikiwa ehehla. Vana va ta vula laha swi fambaka kona ni mitirho yo hambanahambana leyi swi tirhaka.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana ya Emarhumbini ya Great Zimbabwe hi ku huwelela va ka va humesa mipfuwulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena kukomba.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana Emarhumbini ya Great Zimbabwe va hi miyele va ta hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. Pfumari
2. hi bazi.
3. ku tikhoma.
4. tiyindlo ta marhibye ni swivatliwa.
5. Masvingo.
6. Swakufambisa swa khale swa valungu.
7. Ka mujeko wa tiko la Zimbabwe.

Dyondzo 4

Vun'we	Vunyingi
1. buku	tibuku
2. mina	hina
3. xitulu	switulu
4. murhi	mirhi
5. loyi	lava
6. yindlu	tiyindlu.

Dyondzo 5

1. Titswalo na Dumisani va karhale kutsutsuma.
2. U nga endla yini loko wo vona nghala?
3. Nyiko a hlamula a ku, "Sweswo swi olovile."
4. Phuu choyoyo!
5. Xa wena i xini?
6. Kokwana va fambile Chikombedzi.

Dyondzo 6

Vana va ta aka swivulwa hi marhito ya nga nyikiwa.

Dyondzo 7

Tihlamulo

1. B 2. C 3. A 4. B 5. A

KAVANYISA 22

Ta Rhivalelani

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Rhivalelani ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 22.

Dyondzo 1

Vana va ta bula hi ta mitirho leyi va lavaka kuendla loko va kula.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana ya Rhivalelani hi ku huwelela va ka va humesa mipfuwulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ya Rhivalelani ivi u hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. A	2. C	3. A
4. A	5. D	6. B

Dyondzo 4

Mudyondzisi u ta vitanela marhiti ya nga nyikiwa vana ka va tsala.

Dyondzo 5

Tihlamulo

1. tihomu.	2. tandza.	3. mbyana
4. ximanga	5. homu.	

Dyondzo 6

Tihlamulo

1. Mburhi.	2. donono.	3. n'wamamito.
4. xigono.	5. jakatsa.	6. b'ofu.
7. mbheveve.		

Dyondzo 7

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 23

Purasi la ARDA Tshovani

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Rhivalelani ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhe va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 23.

Dyondzo 1

Vana a va vuyelele mabulo ya vona ya mitirho ya le mapurasini.

Dyondzo 2

Vana va ta hlamusela marhiti ya nga nyikiwa tibukwini ta vona.

Dyondzo 3

Vana va ta hlamusela matshamele ya vanhu va le mapurasini-a va tirhise tihlokomhaka ti nga nyikiwa.

Dyondzo 4

Mudyondzisi ni vana va ta longa xikun'we kuri va ya valanga kwini.

Dyondzo 5

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana ya Purasi la ARDA Tshovani hi ku huwelela va ka va

humesa mipfumawulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 6

Vana va ta hlaya kambe ndzimana yi nga hehla va hi miyele va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. B   2. A   3. C   4. B
5. kugava, bolwa, khadzi, xitumbelelani.
6. tiawara ta khume.

Dyondzo 7

Vana va ta tsala swipele swa marhiti ya huweliwaka hi mudyondzisi.

Dyondzo 8

Tihlamulo

1. Ndzi ta dya hikuva ndzi twa ndlala.
2. Tlangelani wa rhila hikuva va n'wibile.
3. Ndzi tsakile hikuva ndzi pasile.
4. Tatana u ta hakeliwa hikuva n'hweti yi helile.
5. Mhelembe u biwe hikuva u yivile mandza.

KAVANYISA 24

Pfuxeto 3

XIPHEMU 1: XITSALWANA [TIMAKISI 20]

Vana ta hlawula hlokomhaka yin'we eka tihlokomhaka ta switsalwana ti nga nyikiwa va tsala xitsalwana xi nga na marhiti ya nga hindziko dzana na makumimbirhi.

XIPHEMU 2: TWISISO [TIMAKISI 10]

Tihlamulo

1. Mutini/ndyangwini.
2. nhoveni/ khwatini.
3. va chuchekile / va tswalile/ va phulukile
4. Mpapa.
5. B'umbulu.
6. doroba.
7. House number 262 Chida Road Tshovani Township Chiredzi.
8. swa khale a swa ha vuyi.
9. khwatini.
10. wa tatana Lisimati.

KAVANYISA 25

Papila la Xirhilele

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Papila la Xirhilele ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi..
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 25.

Dyondzo 1

Vana a va bule hi tindlela ta ku avanyisa timhaka ti kumekaka mugangeni wa ka n'wina.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya papila ya Xirhilele hi ku huwelela va ka va humesa mipfuwulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya papilo ya Xirhilele va hi miyele va hlamula swivutiso swa twisiso.

Dyondzo 4
Tihlamulo

1. D 2. C 3. B 4. C 5. B.

Dyondzo 5
Tihlamulo

1. boha 2. jele 3. n'wi chave.
4. b'andla. 5. dlayisa.

Dyondzo 6

1. ngwenya 2. siti 3. xipenhe.
4. kwahle 5. mona.

Dyondzo 7

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 26

Swakudya

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Swakudya ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 26.

Dyondzo 1

Vana va ta bula hehleni ka swakudya swa vanhu swi kumekaka migangeni ya ka vona ni matikweni.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana ya Swakudya hi ku huwelela va ka va humesa mipfuwulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya ndzimana yi nga hehla ivi va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. nyama, matandza, tinyawa.
2. vuswa, matapula
3. nyama, matandza, tinyawa
4. marhengwe.
5. xifihlulo.

Dyondzo 4

Mudyondzisi u ta huwelela marhiti ya nga nyikiwa vana ka va tsala tibukwini ta vona.

Dyondzo 5

Tihlamulo

1. N'wana u babile.
2. Ndzi lava kuxixita.
3. Tiyiselani u humesile moya.
4. Manana wa yena u na nyimba.
5. Mhani va vafile.

Dyondzo 6

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 27

Tin'hweti ta lembe

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Tin'hweti ta lembe ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 27.

Dyondzo 1

Vana va ta bula hi ta tinguva ta lembe ni leswi swi humelelako ka tinguva leti.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana ya Tin'hweti ta lembe hi ku huwelela va ka va humesa mipfuwulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Tihlamulo

1. B	2. D	3. A
4. B	5. C	6. D.

Dyondzo 4

1. Sunguti	2. Nyenyenyani
3. Nyenyakulu	4. Dzivamusoko
5. Mudyaxihi	6. Khotavuxika
7. Mawuwani	8. Mhawurhi
9. Ndzati	10. Hlangula
11. Hukurhi	12. N'wendzamhala

Dyondzo 5

Tihlamulo

1. Timhaka ti tsandzile.
2. Kuala ka swi ya mahlweni.
3. kukala swi nga humi kahle.
4. kukuma nyimba.
5. kufa.

Dyondzo 6

1. pfula	2. tinhopfu.	3. ndlala
4. timhangela.	5. xigodo.	

Dyondzo 7

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 28

Wena lufu

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Wena Lufu ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 28.

Dyondzo 1

Vana va ta bula hi leswi swi endlekaka lufini.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya xiphato Wena lufu hi ku huwelela va ka va humesa mipfuwulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe xiphato wena lufu va hi miyele va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. D 2. A 3. D 4. B 5. C

Dyondzo 4

Mavidla-masirha
Munghana-munhu loyi u thembanaka na yena.
Mbilu-l xirho xa mirhi xi popako nghati.
Vatsongo-vanhu lava va ha kulaka.
Vakulukumba –l vanhu va hombe, lava kuleke.
Ndzilo-l xilo xi pfurhaka no hisa.

Dyondzo 5

Vana va ta huma ehandle va ya yimbelela tisimu ta lufu ka va ecetela leswi tiyimbelelisiwaka xi swona lufini.

Dyondzo 6

Tihlamulo

1. B 2. A 3. C 4. D 5. A

Dyondzo 7

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 29

Mitlangu ya kutsutsuma

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Mitlangu ya kutsutsuma va ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 29.

Dyondzo 1

vana va ta bula hi ta mitlango ya kutsuma, va fanele va bula hi ta matlangeliwe wa tlangu lowu.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya xiphato Mitlangu ya kutsutsuma hi ku huwelela va ka va humesa mipfuwulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Hlaya ndzimana yi nga hehla va hi miyele va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. C	2. D	3. A
4. B	5. A	6. A

Dyondzo 4

A va bule hi tihlokomhaka ta tlango wa kutsutsuma ti nga nyikiwa.

Dyondzo 5

Tihlamulo

1. nhutlwa.	2. gamboko.
3. xipenhe.	4. tshumbu.
5. ndzilo	6. xinana
7. pfundla	8. likarhi/xisingwana
9. linhi.	10. fenhe

Dyondzo 6

Tihlamulo

1. C	2. A	3. B	4. A	5. D

Dyondzo 7

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 30

Likaringani la n'wapfundla

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Likaringani la n'wapfundla va ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 30.

Dyondzo 1

Vana a va bule hi swilo swi hungasaka vanhu makaya nimadyambo.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana ya likaringani la n'wapfundla hi ku huwelela va ka va humesa mipfuwulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Hlaya kambe ndzimana yi nga hehla u ta hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. B   2. A   3. C   4. D   5. B

Dyondzo 4

Mudyondzisi u ta hlamusela vana kuhlaya hi XiChangana kusuka ka n'we kufika ka dzana.

Dyondzo 5

Tihlamulo

1. cwanga
2. bonga
3. vukula
4. khuza
5. rhila

Dyondzo 6

1. damani
2. lisana/ricece
3. xinghalana
4. konyana/rhole
5. ximhisana

Dyondzo 7

Vana va ta karingeta tikaringani ti humaka ka vona hi ku cicana.

KAVANYISA 31

Hlupheka na tatana wa yena

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Hlupheka na tatana wa yena va ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 31

Dyondzo 1

Vana va ta bula hi tindlela ta ku vulavula ta khale ni manguvalawa.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana ya likaringani la n'wapfundla hi ku huwelela va ka va humesa mipfumawulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Hlaya kambe ndzimana yi nga hehla va hi miyele va ta hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. kurhuma munhu, kutsala papilo, kufona
2. nghoma, rhediyo, televhixjeni, tiimeyili, tindaneti, ximusi
3. kurhuma munhu
4. a yi dyi mali na kambe yi na hlamulo
5. mali ya xikolo
6. hi nghamulafoni

Dyondzo 4

Vana va ta nghena ka mitlawa va ecetela n'wangulano wa Hlupheka na tatana wa yena.

Dyondzo 5

Vana va ta avanyisana ku ya ka mitlawa mimbirhi, va nge tindlela tishwa ta kufambisa mahungu ti tlula ta khale ka vona va phikisaka ka vona. Mudyondzisi u ta pfuna vana hikwavo hi mahungu ya ku ta bula ha wona.

Dyondzo 6

Vana va ta nghena mitlaweni ya vona va phikizana hi switsheketelo.

Dyondzo 7

1. kubyeliwa
2. masirha
3. longoloka
4. majaheni
5. nomo.

KAVANYISA 32

MaZimbabwe

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya MaZimbabwe va ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 32

Dyondzo 1

Vana a va bule hi ta tixaka ta kuhambanahambana ta vanhu va Zimbabwe. A va bule hi tindhawu ti kumekaka vanhu lava.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana ya MaZimbabwe hi ku huwelela va ka va humesa mipfuwulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Hlaya kambe ndzimana yi nga hehla va hi miyele va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. N'wanetsi, Nyajena, Gwanda, Chipinge, Zaka ni Chiredzi.
2. Sengwe na Tshovani
3. Ximanyika
4. XiNdevele
5. Harare.

Dyondzo 4

XiChangana
XiNdevele
XiKalanga.
XiManyika
XiSuthu
XiZezuru
XiTonga

Dyondzo 5

Vana va ta avanyisana ku ya ka mitlawa mimbirhi, va nge kuvulavula lirhimi lin'we swi tlula ku vulavula tindzimi ta ku tala ka vona, va phikiza ka vona. Mudyondzisi u ta pfuna vana hikwavo hi mahungu ya ku ta bula ha wona.

Dyondzo 6

Vana va ta aka swivulwa hi marhiti va nga nyikiwa.

KAVANYISA 33

Matlhelo ya misava

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Matlhelo ya masava va ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 33

Dyondzo 1

Vana a va bule hi ta tindhawu ni matlhelo ya tona. A va sangule hi tindhawu ta ka vona.

Dyondzo 2

Vuxeni/vuhumadyambu/mahumadyambo; vupeladyambu/ mapeladyambo/vupeleni; dzonga, n'walungwini; dzonga-vuxa; dzonga-vupeladyambu; n'walungu-vuxa, n'walungu-vupeladyambu.

Dyondzo 3

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana ya Matlhelo ya misava hi ku huwelela va ka va humesa mipfuwulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 4

Vana va ta hlaya kambe ndzimana yi nga hehla va hi miyele va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. ya mune
2. Botswana, Muzambique, Zambia na AfrikaDzongo.
3. Botswana
4. Botswana .
5. Afrika Dzonga
6. Zambezi.

Dyondzo 5

Tihlamulo

1. tinyipfu
2. bilo
3. xikhududu, xinoti
4. sati
5. papa
6. seve

Dyondzo 6

Tihlamulo

1. Hasani, salani na Hlengani va biwe ngopfu.
2. U lava yini xana ke?
3. A ni vuyee!
4. Zimbabwe, Mozambique, Botswana na AfrikaDzonga matiko.
5. Ni tsakela xikolo xanga

KAVANYISA 34

Dorobeni

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
b) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
c) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 34

Dyondzo 1

Vana va ta vuyelela mabulo ya vona ya mahanyele ya le dorobeni.

Dyondzo 2

Tihlamulo

1. lona	2. tivana	3. nambu
4. pfuleni	5. ti pfuxaka	6. simu

Dyondzo 3

Mudyondzisi u ta vitanela marhiti ya nga nyikwa vana ka va tsala tibukwini.

Dyondzo 4

Tihlamulo

1. dii	2. phaka	3. ngendengende
4. b'ii	5. phaa	

Dyondzo 5

Vana va ta tirhisa maecisi ya nga nyikiwa kuaka swivulwa.

KAVANYISA 35

Tiyani na Tinyiko

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya ndzimana ya Tiyani na Tinyiko va ka va humesa mipfumawulo wa marhiti kahle va tlhela va hlamusela leswi swi nga ka ndzimana leyi.

b) hlamula swivutiso swi nga ka ndzima leyi.

c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

- Buku ya tangha 4 kavanyisa 35

Dyondzo 1

Vana va ta bula hi mitlangu leyi va yi tsakelaka xikolweni.

Dyondzo 2

- Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa ya vona va hlaya ndzimana Tiyani na Tinyiko hi ku huwelela va ka va humesa mipfuwulo.
- Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va onhaka kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle.
- Vana va ta cicana ku hlaya van'wana va hi yengisile.
- Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika mub'iko wa leswi a swi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Tihlamulo

1. Tiyani na Tsakani.
2. Chilonga primary.
3. Dlayani.
4. Tsakani.
5. ka Chilonga.
6. ni Tsakani.

Dyondzo 4
Tihlamulo

1. Mativula
2. Mativulakusala
3. likotswe
4. mahahla.
5. tangha.

Dyondzo 5
Vana va ta aka marhito hi mapeletwana ya nga nyikiwa.

Dyondzo 6
Vana va ta aka swivulwa hi marhiti ya nga nyikiwa.

Dyondzo 7
Vana va ta tirhisa maecisi ya nga nyikiwa kuaka swivulwa.

Dyondzo 8
Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 36

Pfuxeto 4

1. C	2. A	3. B	4. D
5. A	6. C	7. D	8. B
9. B	10. A	11. C	12. D
13. A	14. B	15. C	16. A
17. D	18. D	19. D	20. D
21. B	22. D	23. B	24. B
25. C	26. A	27. B	28. D
29. C	30. B	31. D	32. B
33. C	34. A	35. B	36. C
37. D	38. D	39. A	40. B

HLUVUKO WA HINA

Buku Ya Mudyondzisi

Tangha 4

Buku leyi yi pfuna mudyondzisi kudyondzisa tidyondzo ta tangha 4 hi ku:

- pfuna mudyondzisi ku endla tirho wa yena hi ku komba vuxaka exikarhi ka tidyondzo ni Silabasi.
- nyika switirho leswi swi faneleke ku tirhisiwa laha ku ku faneleke leswi mudyondzisi a kotako kutirhisa.
- nyika yin'wana mitirho leyi mudyondzisi a faneleke ku engetela eka tidyondzo ta n'wana.
- pfuna nakambe ku nyika mudyondzisi tihlamulo ta swivutiso leswi nga eka buku ya vadyondzisi.
- nyika mudyondzisi swikongomelo swa yin'wana na yin'wana kavanyisa.
- pfuna mudyondzisi hi tindlela to dyondzisa ha tona.

Approved by the Ministry of Education, Sport, Arts and Culture.

ISBN: 978 0 7974 4195 8

